४५

वामदेवो गौतमः। अश्विनौ। जगती, ७ त्रिष्टुप्

एष स्य भानुरुदियर्ति युज्यते रथः परिज्मा दिवो अस्य सानवि।
पृक्षासो अस्मिन्मिथुना अधि त्रयो दृतिस्तुरीयो मधुनो वि रप्शते॥ ४.०४५.०१

एष स्यः- स एषः। भानुः- सूर्यः। उदियर्ति- उदेति। अस्य- एतस्य। दिवः- नभसः। सानवि- सानौ। परिज्मा- परितो गन्ता। रथः। युज्यते। अस्मिन्- एतस्मिन् रथे। अधि। पृक्षाः- सम्बद्धाः। मिथुनाः- द्वन्द्वाः। त्रयः- वायुजलविद्युतः। तुरीयः- चतुर्थः। मधुनो दृतिः- उदकयुक्तो मेघः। वि रप्शते- विराजते॥१॥

उद्वां पृक्षासो मधुमन्त ईरते रथा अश्वास उषसो व्युष्टिषु।
अपोर्णुवन्तस्तम आ परीवृतं स्व१र्ण शुक्रं तन्वन्त आ रजः॥ ४.०४५.०२

वाम्- युवयोः। मधुमन्तः- मधुराः। पृक्षासः- अन्नयुक्ताः। अश्वासः- प्राणतुरगोपेताः। रथाः- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकाः। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। उषसो व्युष्टिषु- अरुणोदये ज्ञानोदये। उदीरते- उन्मुखं गच्छन्ति। परीवृतम्- परितो व्याप्तम्। तमः - अन्धकारम्। अपोर्णुवन्तः- अपाकुर्वन्तः। स्वः न- सूर्य इव। शुक्रं रजः- शुभ्रं ज्योतिः। तन्वन्तः- विस्तारयन्तो बभूवुः॥२॥

मध्वः पिबतं मधुपेभिरासभिरुत प्रियं मधुने युञ्जाथां रथम्।
आ वर्तनिं मधुना जिन्वथस्पथो दृतिं वहेथे मधुमन्तमश्विना॥ ४.०४५.०३

अश्विना- हे प्राणेशौ। मधुपेभिः- सोमपानकरैः। आसभिः- आस्यैः। मध्वः- सोमम्। पिबतम्। मधुने- सोमाय। प्रियम्। रथम्। युञ्जाथाम्- योजयथः। वर्तनिम्- यजमानसदनम्। आ- आगच्छथः। पथः- मार्गान्। मधुना- सोमेन। जिन्वथः- प्रीणयथः। मधुमन्तम्- सोमयुक्तम्। दृतिम्- तदाधारम्। रसोपलब्धिस्थानमित्याध्यात्मिके। वहेथे- धारयथः॥३॥

Dr. Rangani

हंसासो ये वां मधुमन्तो अस्त्रिधो हिरण्यपर्णा उहुव उषर्बुधः।

उदप्रुतो मन्दिनो मन्दिनिस्पृशो मध्वो न मक्षः सवनानि गच्छथः॥ ४.०४५.०४

ये। हंसासः- पतत्रिणः। वाम्- युवयोः। मधुमन्तः- मधुराः। अस्त्रिधः- अहिंसकाः। हिरण्यपर्णाः- ज्वलत्पक्षाः। उहुवः- वोढारः। उषर्बुधः- प्रभात्यां विद्यायां जागरणशीलाः। उदप्रुतः- जीवोदकप्लावयितारः। मन्दिनः- हृष्टाः। मन्दिनिस्पृशः- तृप्तिस्पर्शकाः प्राणतुरगाः। मध्वो न- मध्विव। मक्षः- मक्षिकाः। सवनानि- अस्मदीयानि सम्भजनानि। गच्छथः॥४॥

स्वध्वरासो मधुमन्तो अग्नय उस्रा जरन्ते प्रति वस्तोरश्विना।

यन्निक्तहस्तस्तरणिर्विचक्षणः सोमं सुषाव मधुमन्तमद्रिभिः॥ ४.०४५.०५

यत्- यदा। निक्तहस्तः- शोधितहस्तः। तरणिः- तारयिता। विचक्षणः- विशेषद्रष्टा उपासकः। अद्रिभिः- पाषाणैर्जडप्रतीकैः। मधुमन्तम्- मधुरम्। सोमम्- रसम्। सुषाव- निष्पादयति। तदा। स्वध्वरासः- शोभनध्वररहितकर्माणः। मधुमन्तः- मधुराः। अग्नयः- पावकाः सत्क्रतवः। प्रति वस्तोः- अन्वहम्। उस्रा- सह निवसन्तौ। अश्विना- प्राणेशौ। जरन्ते- स्तुवन्ति॥५॥

आकेनिपासो अहभिर्दविध्वतः स्व१र्ण शुक्रं तन्वन्त आ रजः।

सूरश्चिदश्वान्युयुजान ईयते विश्वाँ अनु स्वधया चेतथस्पथः॥ ४.०४५.०६

आकेनिपासः- अन्तिके पतन्तः। अहभिः- अहोभिः। दविध्वतः- कम्पयन्तः। स्वः- सूर्यः। न- इव। शुक्रम्- शुभ्रम्। रजः- प्रकाशम्। तन्वन्तः- विस्तारयन्त आगच्छन्ति भवद्रश्मयः। सूरः- सूर्यः। चित्- अपि। अश्वान्- प्राणतुरगान्। युयुजानः- योजयन्। ईयते- गच्छति। विश्वान्- सर्वान्। पथः- देवयानान्। अनु। स्वधया- आत्मधारणया। चेतथः- युवां प्रज्ञापयथः॥६॥

प्र वामवोचमश्विना धियंधा रथः स्वश्वो अजरो यो अस्ति।

येन सद्यः परि रजांसि याथो हविष्मन्तं तरणिं भोजमच्छ॥ ४.०४५.०७

Dr. Rangani

अश्विना- हे अश्विनौ। यः। स्वश्वः- शोभनप्राणतुरगः। अजरः- जरारहितः। रथः। अस्ति- भवति। येन। सद्यः- क्षणेन। रजांसि- लोकान्। परि याथः- परितो गच्छथः। तेन। हविष्मन्तम्- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्ययुक्तम्। तरणिम्- तारकम्। भोजम्- भोग्यमस्मद्यज्ञम्। अच्छ- अभिलक्ष्य आयाहीति। धियंधाः- बुद्धिधारकोऽहम्। वाम्- युवाम्। प्र- प्रकर्षेण। अवोचम्- वदामि ॥७॥

Dr. Ranganji